

Και Πάρκερ ἐξ Ἀμερικῆς καὶ Ρενάν ἐκ Γαλλίας καὶ ἀσεβέστεροι τούτων συνάδελφοί των ταῦτα ἀνωμολόγησαν. Τὰ δὲ ἱστορικὰ γεγονότα γορηγοῦσι τὴν περιφανῆ ἀπόδειξιν περὶ τῆς ἠθικῆς ἐπιδράσεως τῆς προσωπικότητος καὶ διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν χαρακτῆρων περιφανῶν ἀνδρῶν καὶ ἐπιστημόνων διατελούντων ἐν ἀμφιβελίᾳ περὶ τῆς ὑπερκοσμίου αὐτοῦ ὑποστάσεως. Διότι ἡ πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἀγάπη καὶ ἀφοσίωσις δὲν εἶνε ἀγάπη πρὸς ἀπλοῦν θνητὸν οὐδὲ ἀφοσίωσις πρὸς ἀπλοῦν ἰδρυτὴν θρησκευματος, ἀλλ' ἀγάπη καὶ ἀφοσίωσις ἐν τῇ πίστει τῆς θείας αὐτοῦ ἐκπορεύσεως καὶ ὑποστάσεως. Ἐν τῇ πίστει ταύτῃ, ἡ πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἀγάπη προσλαμβάνει δύναμιν ἀκαταγώνιστον ὑπερνικῶσα πᾶν ἄλλο αἶσθημα καὶ μεταβάλλουσα τὸν ἄνθρωπον εἰς νέον πλάσμα αὐταπαρνήσεως καὶ ἀγιότητος. Πᾶσα ἡ ἱστορία τῆς ἠθικῆς προόδου, ἀναπλάσεως καὶ ἐκπολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος παρήχθη ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς προσωπικότητος καὶ διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τῶν ψυχῶν τῶν ἀγαπώντων καὶ πιστευόντων εἰς αὐτόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΙΩΝΕΣ ΤΗΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

I

**Τετέλεσται ! Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε
τὸ πνεῦμα !!!**

Καὶ τί ἄρά γε ἦτο τετελεσμένον ;
Οὐδὲν κατὰ ἄνθρωπον, οὐδὲν κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἱστορίας,
οὐδὲν κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν καὶ λογικὴν. Καὶ ὁμῶς ὁ

Ἰησοῦς ἐκήρυξεν ἀπὸ τοῦ Σταυροῦ ὅτι τὸ ἔργον του συνετελέσθη ἐπὶ τῆς γῆς!

Οἱ μεγάλοι ἀναμορφωταὶ τῆς κοινωνίας καὶ οἱ ἰδρυταὶ θρησκευμάτων θεωροῦσι βραχύτατον τὸν βίον των πρὸς συντέλεισιν τοῦ ἐπιχειρηθέντος ἔργου. Ὁ Ἰησοῦς ἐργάζεται ἐπὶ ὀλίγους μῆνας, οὐδὲν δ' ἐδύνατο νὰ θεωρηθῆ οὔτε τετελεσμένον οὔτε σπουδαίως ἀρξάμενον, διότι οἱ ἄσχημοι καὶ ἀπλοῖκοι μαθηταί, πρὸς οὓς μετεδόθη ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ καὶ πρὸς οὓς ἐνεπνεύσθη ἡ χριστιανικὴ πίστις, οὔτε τὴν ἱκανότητα ἔχουσιν οὔτε τὰ μέσα οὔτε τὴν ἀπαιτουμένην δύναμιν καὶ τόλμην, ὅπως ἀντιμετωπίσωσι τὰς δυσχερείας καὶ τοὺς κινδύνους, ἀποδειλιάσαντες δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν ἐγκατέλιπον τὸν διδάσκαλον.

Μαθηταὶ τοῦ καταδικασθέντος ὡς ἐνόχου ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς προδοσίας ἐν μέσῳ ἐξαγριωθέντος λαοῦ ὑπὸ τε τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων θὰ καταδιωχθῶσιν, ὡς ὁ διδάσκαλος, εἰὰν ἀποτολμήσωσι νὰ κηρύξωσι τὴν πρὸς τὸν Ἰησοῦν πίστιν καὶ χαρακτηρίσωσιν ὡς Σωτῆρα καὶ Θεοῦ Υἱόν. Καὶ ὄντως εὐθύς ὡς ἤρξαντο μετὰ τὴν πεντηκοστὴν διδάσκοντες δημοσίᾳ, ἐδάρησαν καὶ ἐφυλακίσθησαν καὶ ὁ Στέφανος ἐλιθοβολήθη μέχρι θανάτου, οἱ δὲ λοιποὶ τῶν ἀποστόλων διεσώθησαν ὑπὸ τῆς ὁργῆς τοῦ συνεδρίου διὰ τῆς παρεμβάσεως τιμίου νομοδιδασκάλου. τοῦ γνωστοῦ Γαμαλιήλ, ἀπαγγειλάντος λόγους καταρτιζοντας ἀληθὲς ἔρεισμα καὶ προφητικὴν ἀπαρχὴν τῆς χριστιανικῆς ἀπολογίας. Πρὸς τί, ἔλεγεν εἰς τοὺς συναδέλφους του, νὰ φενεύσωμεν τοὺς ἄνδρας τούτους; Μήτι ὁ αἰρεσιάρχης Θεοδᾶς, ὁ ἔχων τετρακοσίους ἀφωσιωμένους μαθητάς, δὲν ἐξηφανίσθη καὶ μετ' αὐτῶν ἐξεμηδενίσθη; ἢ μήτι ὁ ἕτερος Ἰούδας ὁ Γαμαλιήλ καὶ πάντες οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ δὲν διεσκορπίσθησαν; Ἄφετε λοιπόν, προσεπέλεγεν ὁ Γαμαλιήλ, ἀφετε τοὺς μαθητάς τούτους, ἐπειδὴ, εἰὰν τὸ κήρυγμά των εἴνε ἀνθρωπίνῃ ἐπιπόνησι, θὰ καταπέσῃ καὶ θὰ καταλυθῆ, ἀλλ' εἰὰν εἴνε ὄντως ἔργον Θεοῦ,

τότε μάτην άντενεργείτε, διότι αὐτοὺς μὲν δὲν θά καταβάλητε, θά γίνητε δὲ καὶ θεομάχοι. (α) Μετὰ τοὺς λόγους τούτους τὸ συνέδριον δὲν κατεδίκασε μὲν εἰς θάνατον, ἀλλὰ διέταξε νὰ δαρῶσιν ἀνηλεῶς καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς νὰ μὴ ἀναφέρωσι πλέον τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ὁμοίως οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἰκανοποιοῦντο ἔτι, ὁ δὲ Ἡρώδης, «άνειλεν Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου μαχαίρα· ἰδὼν δὲ ὅτι ἀρεστὸν ἔστι τοῖς Ἰουδαίοις προσέθετο συλλαβεῖν καὶ Πέτρον, ὃν πιάσας ἔθετο εἰς φυλακὴν παραδοὺς τέσσαρσι τετραδίοις στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτὸν βουλόμενος μετὰ τὸ πάσχα ἀναγαγεῖν αὐτὸν τῷ λαῷ.» (β)

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ἐνθα ἐπεκράτει τὸ δόγμα τοῦ μονοθεϊσμοῦ· τίς δὲ ἦτον ἡ θρησκευτικὴ κατάστασις τῶν λοιπῶν ἐθνῶν καὶ πάσης χώρας ὑποκειμένης εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν δεσποτείαν ;

Ὁ πολυθεϊσμός ἦτο θρησκεία τῶν ἐρώτων καὶ τῶν σκανδάλων τῶν θεῶν καὶ ἡ ἀποθέωσις παντὸς ἀνθρωπίνου πάθους καὶ πάσης κακίας. Δὲν ἰκανοποιεῖ βεβαίως τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, ἀλλ' ἐθεράπευεν αὐτὸ μηδὲλως ἀντιτασσομένη εἰς τὰς σωματικὰς ῥοπὰς καὶ ὀρέξεις καὶ ἐγκαταλείπουσα τὰ παραγγέλματα τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ ἐναρέτου βίου εἰς τὰ ψυχρὰ καὶ ἄγωνα διδάγματα καὶ εἰς τὰς θεωρίας τῶν στωϊκῶν καὶ τῶν φιλοσοφούντων. Τὰ τῆς θρησκευτικῆς λατρείας συνίσταντο εἰς ἐθνικοὺς χορούς, εἰς ἀγωνίσματα, εἰς ἄσματα, καὶ μουσικὰς καὶ παντοῦ εἶδους διασκεδάσεις, εἰς ἃς οἱ λαοὶ ἦσαν ἀφωσιωμένοι. Ἡ τέχνη τοῦ Φειδίου καὶ τῶν ἀριστοτεχνῶν εἶχε κοσμήσει τοὺς ναοὺς, συνεδέετο δὲ μετὰ τῆς θρησκείας καὶ συναπετέλει τὸν ἐθνικὸν βίον καὶ τὴν ἐθνικὴν εὐδαιμονίαν. Μετὰ τοῦ πολυθεϊσμοῦ συνεβάδιζε καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἐπικούρου καὶ ἡ αἰσχροτής τῶν ἠθῶν καὶ διαστροφή τῆς κοινῆς γνώμης. ἡ ἐπιτρέπουσα εἰς ἓνα τῶν ἀρχηγῶν τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας,

(α) Πράξεις Ἀποστ. V. 34. καὶ ἀκολ.

(β) Πράξεις Ἀποστ. XII. 2. 3. 4.

εις τὸν Σενέκαν, νὰ εἶνε ὑπουργὸς τοῦ Νέρωνος καὶ νὰ ἐξυμνῇ τὰ τερατώδη αὐτοῦ κακουργήματα. Ἐν Ῥώμῃ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Κορίνθῳ, ἐν Ἀθήναις, ἐν Ἀντιοχείᾳ ἡ μὲν δουλεία ἦτο θεμελιώδης κοινωνικὸς θεσμός, ὁ δὲ ξένος ἐθεωρεῖτο ὡς ἐχθρὸς ἢ ὡς ἀνάξιος νὰ προστατεύηται ἐν ταῖς συναλλαγαῖς αὐτοῦ καὶ τὸ εὐγενέστερον τῶν φύλων δεδουλωμένον εἰς τὸ ἴτερον.

II

Ἐν μέσῳ τοιούτων περιστάσεων προβαίνουσιν οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς ληθθείσης ἐντολῆς καὶ ἐπ' ὄνόματι τοῦ ὑπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν ἀρχῶν καταδικασθέντος καὶ ὑποστάντος τὸν ἀτιμωτικὸν τοῦ σταυροῦ θάνατον προκηρύττουσι τὸν μονοθεϊσμόν καὶ τὴν λατρείαν τοῦ πνεύματος, καταδικάζουσι δὲ καὶ τὸν πολυθεϊσμόν καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ διδάσκουσιν ἐπ' ὄνόματι τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσότητα πάσης ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, «οὐκ ἐνὶ δοῦλος ἢ ἐλεύθερος,» — τὴν ἀπάλειψιν πάσης διακρίσεως ἐθνικότητος, «οὐκ ἐνὶ Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος» — τὴν ἀνύψωσιν τῆς γυναικός, «οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θῆλυ» — τὴν ἱερότητα καὶ τὸ ἄλυτον τοῦ γαμικοῦ δεσμοῦ, «καὶ οὐς ὁ Θεὸς ἐξευξεν ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω,» καὶ πάσας τὰς ἀρετὰς καὶ χαρακτηρίζουσι τὰ οἰκογενειακὰ καὶ κοινωνικὰ καθήκοντα ὡς παραγγέλματα καὶ ἐντολὰς τῆς Θεότητος καταδικάζοντες πάντα τὰ στοιχεῖα, πάσας τὰς δυνάμεις, πάντα τὰ ἐλατήρια καὶ πάντα τὰ θέσμια τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ βίου. Τί θέλουσι καὶ ποῦ ὑπάγουσιν οἱ θρασεῖς οὗτοι ἀναμορφωταί; Θὰ εἰπωσιν εἰς τοὺς ὑπερηφάνους, ταπεινώθητε, — εἰς τοὺς φιληδόνους σωφρονήσατε, — εἰς τοὺς σοφοὺς οὐδὲν γινώσκετε περὶ τῶν αἰωνίων προβλημάτων, — θὰ προσκαλέσωσι πάντας ν' ἀπαστῶσιν ἀπὸ τὴν λατρείαν τῶν εἰδώλων καὶ ἀπὸ τὴν ἀποθέωσιν τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, — θὰ λαλήσωσι περὶ ἀναμορφώσεως

καὶ θυσίας καθ' ὃν χρόνον ἡ γενικὴ διασθορὰ κατερριζωμένη εἰς τὰς ψυχὰς διὰ πάσης ἐνεργείας ὑποθάλλεται, — θὰ προσκαλέσῃ πάντα τὸν ἐξ ἑκατὸν ἑκατομμυρίων συγκείμενον Ῥωμαϊκὸν κόσμον νὰ γονυπετήσῃ ἐνώπιον τοῦ ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας παραδοθέντος ὅπως σταυρωθῆ. Ἄλλὰ τὸ ἐγχείρημα, ἐὰν ᾖ ἀνθρώπινον, δὲν εἶνε μόνον ἄπελπι καὶ θρασύ, ἀλλὰ καὶ μωρὸν καὶ δυνάμενον νὰ ἐκθέσῃ ἀσκόπως εἰς παντελεῆ ὀλεθρον πάντας τοὺς ἐπιχειροῦντας ἢ συμμετέχοντας εἰς αὐτό. Αἱ ἰσχυρότεροι θελήσεις συντρίβονται πρὸς τὸν σκόπελον τῶν περιστάσεων καὶ ἀπέναντι τῆς ἀντιπράξεως τῶν συμφερόντων, τῶν προλήψεων, τῶν θρησκευτικῶν ἐθίμων καὶ πεποιθήσεων. Κατὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ θὰ ἐξεγερθῆ τὸ ἱερατεῖον, οἱ λαοί, οἱ μονάρχαι πάνοπλοι, αἱ κοινωνικαὶ πᾶσαι δυνάμεις καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιστήμονες καὶ φιλοσοφοῦντες οἱ μὴ ἀποτολμῶντες νὰ ἐκφέρωσι παρατήρησιν κατὰ τοῦ πολυθεϊσμοῦ, ὃν ἐν τῇ συνειδήσει καταδικάζουσι, θὰ ἐξεγερθῶσι κατὰ τῶν ἐπιχειρούντων νὰ ὑποτάξωσι πάντας εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ τέκτονος τῆς Ναζαρέτ. Καὶ ὁμοίως οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ δὲν ὑποχωροῦν ἀπέναντι τοῦ μεγέθους καὶ τῆς μωρίας τῆς ἐπιχειρήσεως, τὰ δὲ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἐξάστια, ὑπερανθρώπινα, ἀκατάληπτα καὶ ἡ ἀκρίβεια αὐτῶν θὰ διημφισθητεῖτο, ἐὰν βιβλιοθηκαὶ ὀλόκληροι ἐθνικῶν συγγραφέων δὲν ἔμαρτύρουν περὶ αὐτῶν καὶ ἐὰν ἡ σημερινὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐξάπλωσις δὲν ἐξεπορεύετο, ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἀλιέων.

III

Καὶ πῶς ἄρα συνετελέσθη τὸ θαῦμα καὶ τίνι τρόπῳ ὑπερενικήθησαν οἱ νόμοι τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας; Μήτι ἡ πανίσχυρος τῶν Ῥωμαίων πολιτεία ὑπερήσπισε τὸ ἔργον τῶν ἀποστόλων ἢ ἐξησφάλισε τοῦλάχιστον τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐνεργείας τῶν;

Ἐν Ῥώμῃ ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία ἦτον ἀπόλυτος, ἕκαστος δὲ ἐδύνατο νὰ εἰσαγάγῃ καὶ νὰ λατρεύῃ νέους θεοὺς καὶ νέα νὰ διδάσκη θρησκευτικὰ δόγματα, ἤρκει μόνον νὰ σέβηται τοὺς ἀρχαίους θεοὺς καὶ τὰ ὑφιστάμενα θρησκευτικὰ ἰδρύματα καὶ ἔθιμα. Ἄλλ' οἱ λαοὶ καὶ οἱ τῶν εἰδώλων κατασκευασταὶ καὶ οἱ ἱερεῖς τοῦ πολυθεϊσμοῦ καὶ οἱ κυβερνῶντες πεισθέντες ταχέως ὅτι ὁ Χριστὸς ὑπέσκαπτε τὰ θεμέλια τῆς εἰδωλολατρίας, προεκήρυσσε τὴν ἰσότητα τῶν ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων, καὶ ἀνέτρεπεν ἐκ βάθρων τὸ σεσηπὸς κοινωνικὸν οἰκοδόμημα, δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἀπηνῆ κατὰ τῶν χριστιανῶν καταδίωξιν. Οἱ διωγμοὶ ἤρξαντο ἀπὸ τῆς συκοφαντίας. Ὁ Νέρων ἀπέδωκεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς (ἔτος 64 Μ. Χ.) τὴν πυρπόλησιν τῆς Ῥώμης, ἣν ὁ ἴδιος εἶχε προπαρασκευάσει, διέταξε δὲ νὰ ρίψωσι πολλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς βορὰν τῶν θηρίων ἢ νὰ καῶσιν ἀληθιμίμενοι πίσση. Τὸν πρῶτον τοῦτον διωγμὸν ἠκολούθησαν ἕτεροι ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Δομιτιανοῦ, Τραϊανοῦ, Μάρκου Αὐρηλίου, Μαξιμιλιανοῦ καὶ τοῦ πάντων ἀπηνεστέρου ἐπὶ Διοκλητιανοῦ. Τὴν διαδικασίαν μεθ' ἧς προέβαινον οἱ διοικηταὶ κατὰ τὰς σφαγὰς τῶν χριστιανῶν ἀνευρίσκομεν εἰς μίαν τῶν ἐκθέσεων τοῦ διοικητοῦ Πλινίου. «Τοὺς ὑποδεικνυομένους ὡς πρεσβεύοντας τὸν Χριστιανισμὸν ἐρωτῶ τετράκις ἐὰν ὁμολογῶσι τὸν Χριστόν. Ἐὰν καὶ κατὰ τὴν τρίτην ἐρώτησιν ἀπαντήσωσι καταφατικῶς, ἀπευθύνω καὶ τετάρτην ἐρώτησιν ἀπειλῶν θάνατον, ἐπιμενόντων δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀπειλὴν ἐπιβάλλω τὴν θανατικὴν ποινὴν.» Ἡ ἱστορία μετέδωκεν ἡμῖν σπαραξικαρδίους περιγραφὰς τῶν διαδραματιζομένων τραγικῶν σκηνῶν κατὰ τὸν χρόνον τοῦ μαρτυρίου. Ὅτε μὲν πατὴρ ἢ μήτηρ ἢ τέκνα ὀδυρόμενα παρεκάλουν τοὺς εἰς θάνατον ὀδηγουμένους νὰ μὴ ἐπιμένωσιν εἰς τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως, ἄλλοτε δὲ ἐνίσχυσον αὐτοὺς ἀναδεικνύοντες ὑπερέχουσαν τὴν εἰς Χριστὸν ἀγάπην ἀπὸ τὴν πατρικὴν ἢ υἱικὴν στεργὴν. Τὰ δάκρυα τῶν παρεστηκότων ἦσαν ἡ ἀπόδειξις τῆς

ἀθρόοτος τῶν μαρτύρων, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἠσπάζοντο τὸν Χριστιανισμὸν παρατηροῦντες τὴν καρτερίαν καὶ τὴν ὑπομονήν, μεθ' ἧς οἱ μάρτυρες προσέβλεπον εἰς τὸν θάνατον. Τὸ μαρτυρολόγιον τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν περιορίζεται ἐν χρόνῳ στιγμιαίας τινὸς ἐξάψιως ἢ ἐνθουσιασμοῦ ἢ παραφορᾶς. Οἱ διωγμοὶ διήρκεσαν ἐπὶ πρὶς ὀλοκλήρους αἰῶνας, καθ' ὅλον δὲ τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα αἱ αὐταὶ πάντοτε πεποιθήσεις, αἱ αὐταὶ ἀρχαί, ἢ αὐτὴ πάντοτε καρτερία ἐνέπνεε τοὺς πιστούς.

ὑπῆρξαν διαλείμματα, καθ' ἃ ὁ διωγμὸς ἀνεστέλλετο καὶ εἰδίδετο καιρὸς ἡρέμου μελέτης ἐπὶ τῶν πεποιθήσεων καὶ ἐμβριθοῦς σκέψεως καὶ ἐξετάσεως ἐπὶ τῶν δημοσιευομένων ἐν Ῥώμῃ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Παλαιστίνῃ κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἄλλ' ἐφ' ὅσον ἀνεστέλλοντο οἱ διωγμοί, ἐπὶ τοσοῦτον διεφωτίζοντο τὰ γεγονότα καὶ ἐπέλαμπεν ἡ ἀλήθεια τῶν χριστιανικῶν διηγήσεων τοῦ Εὐαγγελίου, τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ τῶν σωτηρίων αὐτῆς ἀποτελεσμάτων, κατὰ δὲ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ διωγμοῦ ἢ σωματικὴ ἀσθένεια τοῦ εὐαριθμοῦ χριστιανικοῦ στρατοῦ ἀντετάσσετο ἀήττητος καὶ ἀκαταγώνιστος ἀπέναντι τῆς πανισχύρου πολιτείας. Τίς ἄρα γε ἰδέα καὶ ποῖον θρησκευτικὸν ἢ φιλοσοφικὸν σύστημα ἀντέστη εἰς παραπλήσιον διωγμὸν ἐπὶ τριακόσια ὄλα ἔτη;

Καὶ τίνες ἦσαν οἱ ἀνιστάμενοι καὶ τίνες προετίμων τὰς βασάνους, τὸ μαρτύριον καὶ τὸν θάνατον μᾶλλον ἢ ν' ἀπαρνηθῶσι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν; Ἦσαν ἄρα γε ἄνδρες παραφερόμενοι ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ ἢ τοῦ πάθους τῆς ἐπιδείξεως; Ἦσαν ἄρα γε πάντες ἀγροῖκoi καὶ ἀμαθεῖς παρασυρόμενοι ἀνευ σκέψεως καὶ ἐμβριθοῦς μελέτης ἀπὸ τοῦς ὠθοῦντας αὐτοὺς εἰς τὸ μαρτύριον καὶ εἰς τὰς βασάνους;

Οἱ χριστιανοὶ τῶν πρώτων αἰώνων δὲν διεκρίνοντο μόνον διὰ τὴν χρηστότητα τῶν ἡθῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὑπακοὴν εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτείας, διὰ τὴν νοσητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ διὰ τὴν ψυχικὴν ἡρεμίαν. Αἱ διατηρηθεῖσαι ἐξετάσεις τῶν εἰς μαρτύ-

ριον καταδικασθέντων αποδεικνύουσι τὴν γαλήνην, τὴν ψυχραιμίαν, τὴν ἐμβρίθειαν τῶν σκέψεω καὶ συναισθημάτων τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας. Σπάντως ἔχθη ἐνθουσιασμοῦ ἢ παραφορᾶς ἀπαντῶσιν εἰς τὰ πρακτικὰ τῶν ἀρχῶν, οἱ δὲ πνευματικοὶ πατέρες οὐ μόνον δὲν ὑπέκαιον τὴν ζωηρότητα τῶν συναισθημάτων τῆς πίστεως, ἀλλὰ καταδικάζοντες τὴν ἐπίδειξιν συνειδητοῦσαν τοὺς πιστοὺς νὰ ἀπέχουν ἀπὸ πᾶσαν πράξιν δυναμένην νὰ τοὺς ἐκθέσῃ εἰς τὴν καταδίωξιν. «Οἱ χριστιανοί, ἐδίδασκεν ὁ Κλήμης, ἄς ἀποθνήσκωσιν ἐν εἰρήνῃ, ὅσάκις ὁ Θεὸς τοὺς προσκαλεῖ. Ἄλλ' ἀπὸ τὸν Θεὸν δὲν προσκαλοῦνται οἱ μετὰ τόλμης ἐκτιθέμενοι εἰς τὴν καταδίωξιν.» (α) Καὶ ὁ Κυπριανὸς ἔγραφεν εἰς τὰς ἐπιστολάς του. «Ὁ Θεὸς δὲν εἶνε μετὰ τῶν παρατόλμως ἐκτιθεμένων εἰς τὸν διωγμὸν καὶ εἰς τὰς βασάνους.» Δίδων δὲ ὁ μέγας ἱεράρχης τὸ ὑπόδειγμα μετὰ τῶν λόγων ὑπέξέφυγε κατ' ἀρχάς τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, ἀποδεξάμενος τὰ προσφερόμενα εἰς αὐτὸν μετὰ διασώσεως, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐπανελθὼν μεταξὺ τοῦ ποιμνίου του συνελήφθη ἐν τῷ κήπῳ τῆς κατοικίας του καὶ ἀπήχθη ἐνώπιον τοῦ Διοικητοῦ. «Τίς εἶς;» ἠρώτησεν αὐτὸν ὁ Διοικητής, «χριστιανὸς καὶ ἐπίσκοπος», ἀπήντησε μετὰ ψυχικῆς γαλήνης καὶ ἀταραξίας. «Θυσίασε εἰς τοὺς Θεούς». «Ὅχι!» — «Θανατωθήτω ἀμέσως.» — «Εὐλογητὸς ὁ Θεός.» Καὶ ἀποθίσας τὸ χιτῶνα γονυπετήσας προσηυχῆθη καὶ τὸ ξίφος ἀπέκοψε τὴν ἁγίαν κεφαλὴν. Οὐδὲν ἐπιδεικτικόν, οὐδὲν παράφορον, οὐδὲν θεατρικόν εἰς τὸ θάρρος, μεθ' οὗ ἤκουον τὰς ἀποφάσεις βασάνων καὶ θανάτου, καὶ εἰς τὴν ψυχικὴν γαλήνην, μεθ' ἧς ἐπορεύοντο εἰς τὸν θάνατον. Ὁ φιλόσοφος Ἰουστίνος ἀνομολογεῖ ὅτι ἡ ψυχικὴ δύναμις ἦν ἐνέπνεεν ἢ πίστις εἰς τοὺς μάρτυρας καὶ ἡ ἀταραξία αὐτῶν ἀνέπτυξαν εἰς τὴν καρδίαν του τὰς πρώτας πεποιθήσεις περὶ θεότητος τοῦ Ἰησοῦ, (β) ὁ δὲ Τερτυλιανὸς ἔγραφεν

(α) Στρώματα. Βιβλίον ς'.

(β) Ἀπολ. I. 16.

ὅτι τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων εἶνε ὁ σπόρος τῶν χριστιανῶν.
«*semen est sanguis christianorum.*» (α)

Δὲν ἀντιγράφωμεν ἐνταῦθα ἐκκλησιαστικόν τινα ἢ θεολόγον ἱστορικόν. Πρόκειται περὶ ἱστορίας συγχρόνων ἐθνικῶν καὶ χριστιανομαχῶν καὶ περὶ ἐκθέσεων διοικητῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Πλίνιος ὁ νεώτερος ἔγραφε πρὸς τὸν Τραϊανὸν κατὰ τὸ ἔτος 112. «Ποῖον εἶνε τὸ ἔγκλημα τῶν χριστιανῶν; Συνήρχοντο ἅπαν πρώτῃ εἰς ὠρισμένον τόπον καὶ ἐψαλλον ὕμνους πρὸς τιμὴν τοῦ Χριστοῦ, ὃν θεωροῦσι Θεόν, — ὀμνύουσι νὰ μὴ διαπράξωσι κλοπὴν, μοιχείαν, ἐπιπορκίαν ἢ ἄλλο ἔγκλημα, — ἀποχωριζόμενοι συνέρχονται καὶ πάλιν ὅπως συμφάγωσιν εἰρηνικῶς. Ἄλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔθιμον ἐγκατέλειψαν μετὰ τὴν γενομένην ἀπαγόρευσιν.» Ἀπέναντι τοιαύτης ἐκθέσεως ὁ ἠπιώτερος τῶν χριστιανομαχῶν αὐτοκρατόρων προήλθε μέχρι τῆς ἐξῆς συγκαταβάσεως. «Μὴ καταδίκαζε αὐτεπαγγέλτως τοὺς χριστιανούς, ἀλλὰ τιμῶρει αὐτούς, ἐὰν ὑπὸ ἄλλων καταμηνύωνται!» Καὶ αἱ καταμηνύσεις ἀπὸ τοῦ ἱερατείου τοῦ πολυθεϊσμοῦ καὶ ἀπὸ τοῦς κατασκευαστὰς τῶν εἰδώλων ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἐπληθύνθησαν μετὰ τὴν κοινοποιηθεῖσαν ἀπόφασιν τοῦ Τραϊανοῦ. «*Si deferantur et arguantur puniendi sunt.*» Καὶ ὁ Τάκιτος καὶ ὁ Σουετώγιος διηγούονται τὰ τῶν βασάνων καὶ μαρτυρίων τῶν ἄπὸ τοῦ λαοῦ καλουμένων χριστιανῶν. Ἡ Ἀναστασία ἐν μέσῳ τῶν βασάνων τοῦ μαρτυρίου εἶπε «διψῶ.» Ἐργάτης, τοῦνομα Κύριλλος, παρευρισκόμενος τῇ προσέφερε ποτήριον ὕδατος. Ἡ φιλάνθρωπος αὕτη προσφορὰ ἐθεωρήθη ὡς αὐτοκαταμήνυσις. «Καὶ σὺ λοιπὸν εἶσαι χριστιανός», εἶπεν ὁ παρευρισκόμενος ἀνθύπατος, καὶ κατεδίκασεν αὐθωρεῖ εἰς θάνατον τὸν Κύριλλον.

Καὶ ἔμως εἰ χριστιανοὶ ἐπληθύνοντο σφόδρα. Ζώντων ἔτι τῶν ἀλιέων ἀποστόλων ἰουδαϊσμὸς καὶ ἐθνισμὸς καὶ

(α) Ἄπολ. L.

(δ) Σουετώγιος. Ὁ βίος τοῦ Νέρωνος. — Τάκιτος *Annalium Lib. XV. 44.*

πολυθεισμὸς διεσεύθησαν καὶ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἤκμαζεν ἐν Ῥώμῃ, ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Ἑλλάδι, ἐν Γαλατίᾳ, ὁ δὲ Ἰωάννης ἐποίμαινε τὰς ἐν Ἐφέσῳ καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐκκλησίας. Μικρὸν ἔτι καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐν μὲν τῇ ἀπλότῃ καὶ ἀφελείᾳ αὐτῶν καταβάλλουσι τὴν ἀντίπραξιν τῶν φιλοσοφούντων, ἐν δὲ τῇ εὐσεβείᾳ καὶ ἐγκαρτερήσει ὑπερνικῶσι πάντα τὰ προσκόμματα τῶν συμφερόντων, τῶν ἡθῶν καὶ τῶν καταδιώξεων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ καὶ τῆς εἰδωλολατρείας ἱερατείου, καὶ ἐν τῇ ἀταραξίᾳ τῶν βασιλέων καὶ τοῦ μαρτυρίου θραύουσι τὰ ξίφη καὶ τὰς ἀλύσεις τῶν αὐτοκρατόρων τῆς ἰσχυροτάτης τῶν ἐπὶ τῆς γῆς πολιτειῶν καὶ εἰσδύουσιν εἰς τὸν στρατόν, εἰς τὴν γερουσίαν, εἰς τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων καὶ εἰς τὰ σπουδαστήρια τῶν σοφῶν. Μετὰ δὲ ταῦτα διαφωτίζουσι τὰ ἐπιφανέστερα τῆς ἀνθρωπότητος πνεύματα, καθαγιαίξουσι τὰς καρδίας πάντων τῶν ἐπὶ ἀρεταῖς διαπρεπόντων καὶ ἡ εἰς Χριστὸν πίστις διερχομένη ἄτρωτος ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς καὶ ἄσπιλος ἐν μέσῳ τῶν καταχρήσεων καὶ τῶν σφαλμάτων τῶν ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς διαπραττομένων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ἐκπολιτίζει τὰ δύο τῆς γῆς ἡμισφαίρια, ἐγκαθιδρύει τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν λαῶν, ὑποβάλλεται εἰς νέας δοκιμασίας κατὰ τὸν καθ' ἡμᾶς χρόνον ἐκ παντοίων τερατολογημάτων ὕλισμοῦ, μονισμοῦ, δαρβινισμῶν καὶ ἤδη οἱ σοφοὶ τῆς γῆς καὶ οἱ ἄλλοτε πολέμιοι, οἱ Τολστόη, οἱ Ταίν, οἱ Φράγκη προσπίπτουσιν ἐνώπιον τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐπικαλοῦνται τὴν ὑπερκόσμιον αὐτοῦ δύναμιν πρὸς ἡθικὴν τοῦ ἀτόμου σωτηρίαν καὶ πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν ἐπαπειλούντων τοὺς λαοὺς δεινῶν καὶ κινδύνων ἐκ τῶν λαοφθόρων θεωρημάτων καὶ ἐκ τῆς ἡθοφθόρου ἐλαφρᾶς καὶ ἀσεβοῦς φιλολογίας τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Καὶ τώρα τίς εἶνε ὁ λόγος, τίς δὲ ἡ ἐξήγησις τῶν θαυμασιῶν ἱστορικῶν γεγονότων τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ; Τίς δὲ ἡ μυστηριώδης δύναμις ἡ τοὺς ἀπλοῦς μαθητὰς καὶ

ὀπαδοὺς διαφωτίζουσα, ἢ τὴν ἀσθένειαν ἐνισχύουσα καὶ καθιστῶσα ἀκατάβλητον, ἢ τὴν ἐρίχλην τῆς ψευδοῦς ἐπιστήμης διασκεδάζουσα καὶ ἢ καταυγάζουσα ἐπὶ δέκα ὀκτὼ ὄλους αἰῶνας τὸν πνευματικὸν κόσμον τῆς ἀνθρωπότητος; « Ἡ ἀκαταγώνιστος δύναμις τῆς ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἀπολύτου ἀληθείας, ἀπαντᾷ ὁ Χέμμερ, καὶ ἡ διδομένη λύσις ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος τῶν αἰωνίων προβλημάτων περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ, περὶ ψυχῆς καὶ περὶ μελλούσης ζωῆς εἶνε ἀνωτέρα πάσης λύσεως ἀνθρωπίνης σοφίας. » (α) Οὐδεὶς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ἀνεδίφησε μετὰ μείζονος ἐπιστάσις τὰ συμβάντα τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, οὐδ' ἐμελέτησε καὶ ἔκρινεν αὐτὰ μετὰ τῆς ἐμβριθείας, μεθ' ἧς ὁ Ἰωάννης Μύλλερ, ἐπιδοθεὶς εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην ἐπὶ τῆς Νέας Διαθήκης καὶ ἐπιχειρήσας νὰ ἐξηγήσῃ διὰ τῶν νόμων τῆς ἱστορίας τὰ περὶ ἐγκαταστάσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, κατέληξεν εἰς ὄλους ἀντίθετα συμπεράσματα, ἔγραψε δὲ τὰ ἐξῆς πρὸς τὸν φίλον του Κάρολον Βοννέ, τὸν χριστιανὸν φιλόσοφον, μεθ' οὗ πρότερον διεφώνει ὡς πρὸς τὸν ὑπερκόσμιον χαρακτήρα τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἰησοῦ. « Σὺ μὲ ἀγαπᾷς, φίλτατέ μοι Κάρολε, ἀλλὰ θὰ μὲ ἀγαπήσῃς περισσότερον πληροφορούμενος ὅτι δὲν διαφωνοῦμεν πλέον· πρὸ πολλοῦ δὲν εἶχον ἀναγνώσει τὴν Νέαν Διαθήκην, ὡς γνωρίζεις δὲ δὲν ἤμην καλῶς προκατειλημμένος. Τὸ ἐκθαμβήσαν τὸν Παῦλον φῶς κατὰ τὴν πρὸς τὴν Δαμασκὸν ὁδοιπορίαν τοῦ δὲν ὑπῆρξεν οὔτε τηλαυγέστερον οὔτε θαυμαστότερον ἀφ' ὅ,τι ἀνεφάνη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ἐμῆς διανοίας. Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐξεῦρον τὴν κλειδα πρὸς ἐξήγησιν πάσης ἐναντιοφανείας τῶν συμβάντων τοῦ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου. Κατείδον τὴν ὄντως θαυμασίαν πραγμάτων σπουδαιοτάτων γεγονότων, τελεσθεῖσαν δι' ἀστημάντων μέσων. Ἐπίσθη δὲ τὰ κατὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ γινόμενα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἔργον Θεοῦ ὑπῆρξεν ἢ ἐπὶ τῆς γῆς ἰδρυσις τοῦ

(α) Ἐκκλ. Ἱστορία. Γαλ. Μετ. Τόμος 1ος Σελ. 59.

χριστιανικοῦ θρησκευματος.» (α) Καὶ ὁ Βάβλος, ὁ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ βίου του διακριθεὶς διὰ τὰ ἐλεύθερα καὶ δὴ ἀσεβῆ καὶ ἀντιθρησκευτικὰ αὐτοῦ φρονήματα, ἔγραψε περὶ τὰ μέσα τοῦ βίου «Τὸ Εὐαγγέλιον διδαχθὲν ὑπὸ ἀσήμων ἀνδρῶν, ἀπαιδευτῶν, στερουμένων περὶ τὸ λέγειν καὶ γράφειν ἰκανότητος, ὑπ' οὐδεμιᾶς κοινωνικῆς δυνάμεως ὑποστηριζομένων καὶ πανταχόθεν διωκόμενων, ἐνεκαινίσθη ἐν πάσαις ταῖς γνωσταῖς καὶ ἐκπεπολιτισμέναις χώραις. Τοῦτο εἶνε γεγονός μὴ δυνάμενον ν' ἀμφισβητηθῆ, ἀποδεικνύει δὲ περιφανῶς ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον δὲν εἶνε ἔργον ἀνθρώπινον» (β).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Ο ΝΕΩΤΕΡΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΔΙΩΓΜΟΣ

I

Οἱ κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ διωγμοὶ ἄρχονται ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὁ εἰς διαδέχεται τὸν ἕτερον, τὸ δὲ δόγμα τῆς πίστεως ἐξέρχεται ἐξ αὐτῶν ἰσχυρότερον καὶ τηλαυγέστερον προστιθεμένων νέων καὶ ἀπροσμαχῆτων ἀποδείξεων περὶ τῆς ὑπερκοσμίας ἐκπορεύσεως τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας.

Αἱ ἀλλεπάλληλοι αὗται κρίσεις ἐγκαινται ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἔργῳ καὶ τῷ σκοπῷ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Δύναμις ἐπενεργούσα ἐπὶ τῆς ἐλευθέρως τοῦ ἀτόμου βουλήσεως

(α) Nicolas. Art de croire. Tom. 1ος, Σελ. 449.

(β) Genoude. Ἡ θεότης τοῦ Ἰησοῦ. Τόμος 2ος, Σελ. 291.

πρὸς καταπολέμησιν πάσης ἐλαττώματικῆς ὁρμῆς, παντὸς πάθους καὶ πάσης ὑλόφρονος δοξασίας, πρὸς ἐποικοδόμησιν τῆς θρησκείας τοῦ πνεύματος καὶ πρὸς ἐπικράτησιν τῶν ἀρετῶν τοῦ ἐλέους καὶ τῆς αὐταπαρνήτεως, — θρήσκευμα προτιθέμενον νὰ ἰδρύσῃ ἐπὶ τῆς γῆς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, τὴν βασιλείαν τουτέστι καὶ τὸ κράτος τῆς ἀγάπης, τῆς ἰσότητος, τῆς ἀδελφότητος, τῆς δικαιοσύνης, — θρήσκευμα κατὰργοῦν τὴν ἀξίαν παντὸς ἀξιώματος, εἰάν δὲν συνοδεύηται ὑπὸ τῶν ἔργων τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἐλέους, ἀνυψοῦν δὲ τὰ ἔργα τῆς αὐτοθυσίας καὶ εὐποιίας ὑπεράνω πάσης λευτικῆς ἱεραρχίας, εἶδει κατ' ἀνάγκη νὰ προκαλέσῃ συγκρούσεις καὶ πάλην καὶ συνεχεῖς κρίσεις καὶ κλονισμούς. Εὐτυχῆ τὰ ἔθνη, εἰς ἃ αἱ κρίσεις αὗται περατοῦνται ταχέως πρὶν ἢ ἐπιφέρωσι σπουδαίους ἠθικοὺς καὶ κοινωνικοὺς σπαρχμούς, δεινὰ δὲ ἀνεπανόρθωτα καὶ καταστρεπτικά.

Γάλλος συγγραφεύς, ὁ Bougaud, παρατηρεῖ ὅτι ἡ νόσος τῶν θρησκευτικῶν κρίσεων καὶ διωγμῶν ἐπιπολάζει ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι. Ἐν τῷ διαστήματι τῶν ἐνὸς αἰῶνος δύο θρησκευτικῶν κρίσεων διετάραξαν τὸν ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν τῆς Γαλλίας βίον καὶ ταύτας προτιθέμεθα νὰ μελετήσωμεν ἐνταῦθα, ὅπως καὶ διὰ τῶν γεγονότων τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου κατιδῶμεν τίς εἶνε ἡ κατάστασις καὶ αὐτῶν τῶν πεπολιτισμένων κοινωνιῶν, παρ' αἷς διεσαλεύθησαν αἱ ἀρχαὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ τίς ἡ ἀκατάβλητος αὐτῆς δύναμις, ἐξ ἧς περιφανῶς ἀποδεικνύεται τὸ ὑπερκόσμιον καὶ ὑπερφυῆς τῆς ἐκπορεύσεως αὐτῆς.

II

Ἐγκεῖται ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν δημοκρατικῶν πολιτευμάτων ἡ διαμόρφωσις τῆς πολιτείας καὶ ἡ ὄρασις τῶν κυβερνήσεων νὰ κατοπτρίζωσι τὰς ἰδέας καὶ δοξασίας τῶν λαῶν, πάλαικις δὲ καὶ τὰ πάθη καὶ τὰ ἐλαττώματα αὐτῶν. Ὡς ὁ δη-

μοκρατούμενος τῆς Ἀμερικῆς λαὸς ἀπετύπωσεν εἰς τὸ πολίτευμα καὶ εἰς πάντα τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ θέσμια τὸ πνεῦμα τῆς θρησκευτικῆς συντηρήσεως τὸ διακρίνον αὐτὸν ἀπὸ τῶν λοιπῶν λαῶν, οὕτω τὸ Γαλλικὸν ἔθνος μετέδωκεν εἰς τὰς δημοκρατικὰς αὐτοῦ κυβερνήσεις τὸ πνεῦμα τοῦ νεωτερισμοῦ, τῆς καινοτομίας, τοῦ πατάγου, τοῦ ἐκτάκτου καὶ νεοφανοῦς. Ἡ καινοτομία εἶνε σπουδαία ἐλκυστικὴ δύναμις διὰ τοὺς λαούς, ἀλλ' ὁ Γαλλικὸς δύναται νὰ κατακτηθῇ δι' αὐτῆς. Ἀφιέμενος ἐνίστε εἰς τὴν ἀπόλυτον διάθεσιν μιᾶς ομάδος νεωτεριστῶν δὲν μελετᾷ τὰς τούτων ἰδέας καὶ ἐπαγγελίας, ἀλλ' ἀποδέχεται αὐτὰς εὐχαριστούμενος νὰ τὰς ἴσῃ ἐφαρμοζομένας ἐν τῇ πράξει, ἐπανερχόμενος εἰς τὰ προηγούμενα διὰ τῆς ἐξαισίας αὐτοῦ ἐλαστικότητος. « Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τὰ πάντα εἶνε εὐμετάβολα καὶ εὐκίνητα παρ' ἡμῖν, ἔγραφεν ὁ Παλιερόν, ὡς εἶνε κινήτη ἢ ἐπιφάνεια τῆς θαλάσσης ταρατσομένη ὑπὸ τοῦ ἀνέμου. Ἄλλ' εἰς ἕκαστον Γάλλον εἶνε δύο ἄνθρωποι καὶ εἰς τὸν Γαλλικὸν λαὸν δύο λαοί. Ὅπισθεν τοῦ ἐπιφαινομένου λαοῦ ὑπάρχει ἕτερος σκεπτόμενος, ἐργαζόμενος, πιστεύων καὶ ἐλπίζων. Κύματα διαταράσσουσι τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἀλλ' εἰς τὸ μὴ ὀρώμενον βάθος ὑπάρχει γαλήνη καὶ ἡσυχία ».

Αἱ θεωρίαι τοῦ φιλοσοφικοῦ ὀρθολογισμοῦ ἦσαν ὁ μέγας νεωτερισμὸς τῆς δευτέρας πεντηκονταετηρίδος τοῦ τελευταίου αἰῶνος. Δὲν ἔχομεν ἀνάγκην, ἔλεγεν ὁ Ἰάκωβος Ρουσσώ, θετικοῦ τινος θρησκευάματος, ὅπως γνωρίσωμεν τὰ περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ αἰωνιότητος τῆς ψυχῆς δόγματα, διότι εἰς ταῦτα μᾶς ὀδηγεῖ ὁ ὀρθὸς λόγος. Δὲν κατεφέρετο κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ἐθεώρει τὸ θετικὸν θρησκεῦμα ὡς ὅλως περιττόν. Ὁ Βολταῖρος ἦτο θεϊστής, ἀλλὰ προβαίνων πέρα τῶν διαγραφέντων ὑπὸ τοῦ Ρουσσώ ὀρίων κατεφέρετο κατὰ πασῶν τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν. Ὁ ἱατρὸς Λαμετρής ὑπερακοντίσας πάντας ἐδίδασκε τὴν θεωρίαν ἀπολύτου ὕλοδοξίας καὶ τὰ περὶ ἀνθρώπου μηχανῆς. Ἡ δὲ μετὰ τὴν μεγάλην ἐπα-

νάστασιν ἰδρυθεῖσα Δημοκρατία ἀπεφάσισε νὰ προέῃ εἰς τὸ πείραμα καταργήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἀντικαταστάσεως τῶν χριστιανικῶν δογμάτων διὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ «ὀρθοῦ λόγου». Ὅπως ἀκριβῶσωμεν τὰ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα τῆς θρησκευτικῆς ταύτης κρίσεως, πρέπει νὰ ὀρίσωμεν τίς ἦτο ἡ πρὸ αὐτῆς θέσις τῶν πραγμάτων καὶ τίνα τὰ ἀποτελέσματα τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως ἐφ' ὅσον χρόνον διέπτετο ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος.

Δύο ὑπῆρξαν αἱ φάσεις τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην, διαρκέσασαν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1789 μέχρι τοῦ 1791, οἱ διευθύνοντες αὐτὴν ἐνεφοροῦντο τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, οὐδεμίαν δὲ ἐπηγέρθη ἀντίπραξις παρὰ τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ἀρξαμένην τῷ 1792 καὶ παραταθείσαν μέχρι τοῦ 1796, ἡ Δημοκρατία, καταργήσασα τὸν Χριστιανισμὸν καὶ πᾶσαν θρησκευτικὴν ἰδίαν καταδιώξασα, παρέλυσε τὰς δυνάμεις παντὸς συναισθήματος καὶ ἐφήρμοσεν ἐν τῇ ὀργανώσει καὶ διοικήσει τῆς πολιτείας τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀθεϊσμοῦ καὶ τῆς ὀλιστικῆς διδασκαλίας.

Ἡ ἐπανάστασις ἐπέτελεσε τὰ κοινωνικὰ αὐτῆς μεγαλουργήματα καὶ σωτηρίους εἰσήγαγε κοινωνικοὺς θεσμοὺς καὶ τὴν πολιτείαν διηύθυνεν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς προόδου καὶ τῆς τελειοποιήσεως, ἐφ' ὅσον χρόνον ἐπεκράτει καὶ κατίσχυεν εἰς τὰ βουλευόμενα καὶ διοικοῦντα σώματα τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ὁ σεβασμὸς τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας, ἐξώκειλε δὲ εἰς ἀθεμιτοῦργίας καὶ εἰς κοινωνικὰ κακουργήματα καὶ τὴν Γαλλίαν ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀβυσσον τῶν κινδύνων καὶ τῆς ἀπωλείας, ἀφ' ἧς καταργήσασα τὸν Χριστιανισμὸν εἰσήγαγε τὸν λαὸν εἰς τὴν ἑδὸν τοῦ σκεπτικισμοῦ καὶ τῆς ἀθεΐας. Τῆς ἐπαναστάσεως ἐκτραγείσης κατὰ τὸ ἔτος 1789 ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς τῶν προνομίων καταργήσεως, ὁ λαὸς ἀπεδέχθη μετὰ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ τὴν ἐπελθεῖσαν μετα-

βολήν. Τοιαύτη δι' ὑπῆρξεν ἡ ὁμοφωνία τῶν λαῶν τῶν ἐπαρχιῶν μετὰ τοῦ λαοῦ τῆς πρωτεύουσας, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπολαύοντες τῶν προνομίων ἀριστοκράται, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀνώτεροι τοῦ κλήρου ἱεράρχαι, συμπαρασυρόμενοι ὑπὸ τοῦ γενικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἢ πεισθέντες ὅτι πᾶσα ἀντίπραξις ἦτο ματαία, συνειργάσθησαν εἰλικρινῶς μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν, αὐτοὶ δὲ πρῶτοι καὶ προέτειναν καὶ ὑπερέφηψαν τὴν κατάργησιν τῶν ἰδίων προνομίων. Τὴν νύκτα τῆς 4 Αὐγούστου 1789 συνελθόντες οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ κλήρου μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἀστῶν, κατήγγησαν ἐν πλήρει ὁμοφωνίᾳ τὰς προσωπικὰς δουλείας, τὰ ἐκκλησιαστικὰ δέκατα, τοὺς τιμαριωτικούς δεσμοὺς καὶ τὰς ὑφισταμένας τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ ἰκανοτήτων διακρίσεις, προκηρύξαντες δὲ τὴν ἰσότητα τῶν πολιτῶν ἐνώπιον τοῦ νόμου, ἀπέδωκαν εἰς πάντας ἀδιακρίτως τὸ δικαίωμα νὰ καθέξωσι πᾶσαν πολιτικὴν ἢ στρατιωτικὴν θέσιν. Ἡ περίδοξος νύξ τῆς 4 Αὐγούστου, καθ' ἣν μετεβλήθη ῥιζικῶς ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας ὀργάνωσις, ἐπερατώθη δι' ὁμοθυμῶν ἀποφάσεως τῆς Συνελεύσεως, δι' ἧς προσεκαλοῦντο οἱ Γάλλοι ἅπαντες ν' ἀναπέμψωσιν εὐχαριστίας εἰς τὸν Ὑψιστον διὰ τὴν τελεσθεῖσαν μεταβολήν.

Τὰ προνόμια τοῦ κλήρου μετεβάλλοντο, ἡ δὲ κοινωνικὴ θέσις τοῦ ἄρδην ἀνετρέπετο, ἀλλ' ἡ μεταβολὴ ἀντέκειτο μὲν εἰς τὰ συμφέροντα τῶν ἐπισκόπων καὶ ἱεραρχῶν, ἦτο ὁμοῦς σύμφωνος πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ, πᾶσα δὲ ἐκ μέρους τοῦ ἀνωτέρου κλήρου ἀντίστασις θὰ προσέκρουε καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐκδηλωθέντα αἰσθήματα τοῦ κατωτέρου κλήρου, εἰλικρινῶς ἀποδεχθέντος τὴν μεταπολίτευσιν καὶ θεωρήσαντος αὐτὴν ὡς ἐφαρμογὴν τῶν κοινωνικῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευματος.

Καὶ ὅντως τοιοῦτος ἦν ὁ χαρακτήρ καὶ τοιαύτη ἡ οὐσία τῶν ἀρχῶν, αἵτινες προκηρυχθεῖσαι κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐφηρμόσθησαν κατὰ τὴν ἀξιωμαθμόνευτον νύκτα

τῆς 4 Αὐγούστου καὶ ἐπεκράτουν κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς ἐπελευθέρσεως μεταπολιτεύσεως. Ἐπειδὴ ὁ Χριστιανισμὸς, καταργήσας τὸν τῆς θεοκρατίας καὶ τοῦ ἐξαναγκασμοῦ νόμον, ἀντικατέστησεν εἰς αὐτὸν τὸν ὅλως θεῖον καὶ πνευματικὸν προτεινόμενον εἰς τὴν ἐλευθέραν τῆς συνειδήσεως ἀποδοχὴν «νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας» (Ἰακώβος Α΄. 25), τὸ δὲ ἰδεῶδες τῆς ἀρχῆς τῆς κοινωνικῆς ἰσότητος ὁ Ναζωραῖος πρῶτος ἐκήρυξεν εἰπών. «Οἴδατε ὅτι οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν· οὐχ οὕτω δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ὅς ἂν θέλη ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι ἔστω ὑμῶν διάκονος» (Ματθ. Κ΄. 25). Τὴν δὲ περὶ ἀδελφότητος διδασκαλίαν ἀνύψωσεν ὁ θεμελιωτῆς τῆς πίστεως μέχρι οὐρανίας τελειότητος, συστήσας μὲν ἐν τῇ ὀργανομένη χριστιανικῇ κοινωνίᾳ τὰ ὑπὲρ τῶν δυστυχούντων καὶ ταλαιπωρουμένων προνόμια, ὁρίσας δὲ ὅτι πᾶσα ὑπὲρ τούτων περίθαλψις εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν οἱ τὰ τῆς μεταπολιτεύσεως διέποντες ἐργάζοντο εἰλικρινῶς πρὸς πραγμάτων τῶν ἀρχῶν τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀδελφότητος, οὐδένα εἶχον λόγον νὰ προσκρούσωσι πρὸς τὸ θρήσκευμα. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν προτεινόντο ἐν τῇ Ἑθνικῇ Συνελεύσει νόμοι σχέσιν ἔχοντες πρὸς τὰ τῆς Ἐκκλησίας, τινὲς δὲ τῶν βουλευτῶν ἠγόρευον ἐνίοτε κατὰ τοῦ κλήρου, ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο ἢ προτεινέτο ἀπᾶδον πρὸς τὸ σέβας ἢ πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Οἱ καθ' ὄλον τὸ ἔτος 1790 ἐκδοθέντες περὶ ἐκπαιδεύσεως νόμοι οὐ μόνον διετήρουν τὰ ἱερὰ μαθήματα εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ γυμνάσια καὶ εἰς τὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια. Ἡ μεγάλη ἐθνικὴ ἑορτὴ τῆς 14 Ἰουλίου 1790, καθ' ἣν συνήλθον οἱ ἀντιπρόσωποι πάντων τῶν δήμων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, ἤρξατο δι' ἱερᾶς τελετῆς εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρειως, εἰς ἣν ἔλαβον μέρος τριακόσιοι ἱερεῖς.

Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ τρίτου ἔτους τῆς ἐπαναστάσεως ὑλισταὶ ἄθεοι, Ἰακωβῖνοι, ὁ ἰατρὸς Μαρά καὶ ὁ Δαντὸν καὶ ὁ Ρόβε-

σπιέρος και πάντα τὰ ἀπαίσια κοινωνικά στοιχεῖα, τίθενται ἐπὶ κεφαλῆς ληστρικοῦ κόμματος πρὸς ἰδρυσιν δῆθεν δημοκρατίας, ἀλλὰ πράγματι πρὸς κατάργησιν παντὸς κοινωνικοῦ και οἰκογενειακοῦ θεσμοῦ και πρὸς ἐξόντωσιν παντὸς ὁσίου και ὑγιεοῦ στοιχείου. Πρῶτος δὲ ὄρος ἐπιτυχίας, ὡς εἰκόσ, ἐθεωρήθη ἡ κατάργησις τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευματοσ και ἡ ἀπὸ τῆσ καρδίας τοῦ λαοῦ ἀπάλειψις τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματοσ.

Τὴν 14 Δεκεμβρίου 1792, ὁ βουλευτῆσ Ἰάκωβοσ Δουπὸν ἀνεπέτασε ἐντὸσ τῆσ Ἐθνικῆσ Συνελεύτωσ τὴν σημαίαν τοῦ πολέμου, προτείνασ τὴν κατάργησιν πάσῆσ θρησκείασ και πάσῆσ ἐξωτερικῆσ λατρείασ. «Πολῖται, ἔλεγε, θέλετε νὰ στερεώσῃτε τὴν Δημοκρατίαν; ἀνεγείρατε νέουσ βωμοῦσ. Ἡ φύσις και ὁ νοῦσ, ἰδοῦ τίνεσ οἱ θεοὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἰδοῦ τίνεσ οἱ ἐμοὶ θεοὶ. Σπεύσατε, διδάξατε εἰσ τὰ σχολεῖα τὸ νέον τοῦτο κήρυγμα».

Ἀποβληθείσῆσ ἀπὸ τῆσ δημοσίας ἐκπαιδεύτωσ πάσῆσ θρησκευτικῆσ διδασκαλίας, καταργηθείσῆσ τῆσ χριστιανικῆσ λατρείασ, καταδιωκομένων πάντων τῶν ὑπόπτων ὡσ πρεσβευόντων θρησκευτικὰσ ἰδέασ, ὁ Γαλλικὸσ λαὸσ εὔρέθη ὑπὸ τὸ κράτοσ τῶν ἀρχῶν ὄσαι ἀποκλείουσι πᾶσαν ἰδέαν ὑπερκόσμιον, πᾶν συναίσθημα ὑπερφυέσ και πᾶσαν πεποιθήσιν περὶ ὑπάρξεωσ Δημιουργοῦ ἀποκαλύψαντοσ τὸ θεῖον ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆσ ἀνθρωπότητοσ.

Και νῦν ἐπὶ τὰ ἔργα τοῦ ἀθέου τούτου λαοῦ. Ἐπὶ τῆσ θύρασ τοῦ ναοῦ τῆσ Θεοτόκου ἐν Παρισίοισ ἐτέθη καμμεγέθησ ἐπιγραφή, δι' ἧσ ἐδηλοῦτο ὄτι ὁ μέγασ ναὸσ ἀφιερῶται εἰσ τὴν «Φιλοσοφίαν». Ὅπωσ δὲ δοθῆ τὸ πρῶτον δοκίμιον τῆσ ἠθικῆσ τῆσ φιλοσοφίας τῶν ἀθέων και τῶν ὕλιστῶν, ὠδηγήθησαν ἐντὸσ τοῦ ναοῦ αἱ ἐταῖραι τῶν Παρισίων και ἐπὶ τρεῖσ ἡμέρασ κτηνώδη και βδελυρὰ διεπράττοντο ὄργια· μετὰ δὲ ταῦτα πρὸσ ἐγκαινισμὸν τῆσ νέασ ἀντιθρησκευτικῆσ και αἰμοδόρου ἐπαγαστατικῆσ φάσεωσ, ὄδηγήσαντεσ εἰσ τὸν ναὸν διακοσίουσ ἱερεῖσ,

ἐκρεούργησαν καὶ κατέσφαξαν, ἀνορύξαντες δὲ λάκκον ἔρριψαν ἀναμίξ τὰ διαμελισθέντα πτώματα. Ἦδη δὲ ἡ φιλοσοφία τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῆς ἀθείας ἐμφανίζεται καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν εἰδεχθῆ ἔντασιν καὶ ἀποτρόπαιον σκληρότητα καὶ θηριωδίαν. Ἀκούσατε τὰ ἔργα τῶν ἀθίων καὶ τῶν διωκόντων τὸν Χριστιανισμόν.

Ἡ Συνέλευσις συνιστᾷ ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ὀκτὼ ἐπαναστατικά δικαστήρια εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὰς ἐπαρχίας, ὅπως διακάζωσι τοὺς ὑπόπτους ἀριστοκρατικῶν ἀρχῶν ἢ θρησκευτικῶν πεποιθήσεων. Δίκη καὶ ἀπόφασις καθ' ἑκάστου θύματος, ἢ κατὰ ὁμάδος θυμάτων, διήρκει ἐπὶ πέντε τῆς ὥρας λεπτά, ἡ δὲ ἐκτέλεσις ἀνετίθετο εἰς τοὺς δεσμοφύλακας καὶ δημίους. Ὅπως δὲ πιστοποιηθῆ εἰς τὰς μελλούσας γενεάς τὸ πνεῦμα τῆς ἀσεβείας, τὸ ἐπικρατήσαν κατὰ τὰς φονικὰς ἐκεῖνας ἡμέρας, ὁ βουλευτὴς Ἀναστάσιος Κλότζ ἐν μέσῳ τῶν χειροκροτήσεων τῶν συναδέλφων του προέτεινεν, ἵνα ἡ δημοκρατία κηρύξῃ πόλεμον κατὰ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐν οὐρανῷ βασιλευόντων, καὶ ἡ μὲν Συνέλευσις ἐκδίδει ψήφισμα καταργοῦν τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ λαός, οἱ ἐπαναστατικοὶ σύλλογοι, ἐνδύσαντες τὴν σύζυγον ἑνὸς τυπογράφου ὠδήγησαν αὐτὴν ἐντὸς τῆς αἰθούσης τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας καὶ ἐκήρυξαν Θεὸν τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῆς νέας φιλοσοφίας. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς ἀντιθρησκευτικῆς ταύτης παραφροσύνης αἱ σφαγαὶ καὶ οἱ σπαραγμοὶ ἐπετείνοντο, ἡ δὲ θεὰ τοῦ χυνομένου αἵματος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξῆπτε τὸν ἀποθηριωθέντα ὄχλον. Ἄρκει νὰ φέρῃ τις γνωστὸν ὄνομα ἢ νὰ θεωρῆται συγγενὴς ἢ ὁπαδὸς ἀριστοκρατικοῦ ἢ κληρικοῦ, ἀρκει νὰ διεκρίθῃ ἐπὶ ἰκανότητι ἢ ἀρετῇ, ὅπως παραπεμφθῆ ἐπὶ τοῦ φονικοῦ ἰκριώματος. Τεσσαράκοντα τρία παιδιά ἀπὸ ἕξ μέχρι ἑνδεκα ἔτων εἶνε κεκλεισμένα εἰς τὴν Salpêtrière καὶ καταδικάζονται εἰς θάνατον ὡς τέκνα πλουσίων χριστιανῶν ἀστῶν. «Τίνας θὰ πέμψωμεν εἰς τὴν λαιμητόμον;» ἠρώτησεν ἡμεῖραν τινὰ ὁ ὄχλος τὸν αἰμοχαρῆ ἱατρὸν Μαρά. «Πάντας τοὺς

μὴ ἀποδεχομένους τὰς ἀρχάς μας», ἀπήντησεν ἡ ἀνθρωπόμορφος τίγρις. «Καὶ ἐκ τίνων θὰ τοὺς ἀναγνωρίσωμεν σημείων;» «Ἴδου», ἀπήντησε τὸ πνεῦμα τοῦ κακουργήματος, «πάντες ὅσοι βαίνουσιν ἐφ' ἀμαξίας, πάντες οἱ φέροντες φορέματα ἐκ μετάξης, πάντες οἱ ἐξερχόμενοι ἀπὸ τῶν δημοσίων θεαμάτων εἰνε ἀξιοὶ θανάτου». Καὶ ἐν μέσῳ τῶν πανηγύρεων αἱ σφαγαὶ πολλαπλασιάζονται, αἱ δὲ λαιμητόμοι δὲν ἐξαρκοῦσι πλέον καὶ τὰ θύματα ἀνὰ πενήκοντα φονεύονται διὰ τῶν πυροβόλων ἢ δεδεμένα βρίσκονται εἰς τοὺς ποταμούς. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ἐκρατοῦντο πρακτικὰ καὶ σημειώσεις περὶ τῶν καταδικαζομένων εἰς θάνατον ὑπὸ τῶν ἐπαναστατικῶν δικαστηρίων, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐθεωρήθησαν περιτταὶ αἱ σημειώσεις καὶ αἱ ἐγγραφαὶ τῶν ἀποφάσεων. Οἱ συγγραφεῖς δὲν συμφωνοῦσι περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χιλιάδων τῶν φονευθέντων ἐπ' ὀνόματι τῆς Δημοκρατίας ὡς ὑπόπτων κατὰ τοῦ πολιτεύματος ἢ πρεσβευόντων τὸν Χριστιανισμόν. Ὁ ἀριθμὸς μόνον τῶν κρατομηθεισῶν ἐν Παρισίοις γυναικῶν ὠρίσθη ἐπακριβῶς καὶ ἐμοφῶνως εἰς δέκα χιλιάδας. Τὰ δὲ ἐγκλήματα τῶν θυμάτων καὶ τὰ τιμωρούμενα κακουργήματα ὠρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Λαμαρτίνου ὡς ἑξῆς.

«Μόνος τοῦ λαοῦ νόμος ἦτο θάνατος εἰς τὸν τιμιώτερον.

« Ἡ μάχαιρά του προετίμα τὸν δίκαιον, ἐπιπτε δὲ πάντοτε ἐπὶ τοῦ ἀθώου.

« Ἡ ἀθώότης· Ἴδου τὸ τιμωρούμενον ἐγκλημα».

Ἐπὶ τοσοῦτον τὰ αἰσθήματα τοῦ ἀπιστοῦντος λαοῦ ἠμβλύθησαν καὶ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα ἀπεξηράνθησαν καὶ αἱ θηριώδεις ῥοπαὶ ἐξηγριώθησαν, ὥστε αὐτὸς ὁ αἰμοχαρὴς Ροβεσπιέρος, ὁ ἐμβάψας τὰς χεῖρας εἰς τὸ αἷμα τῶν ἀθῶων καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον καταδιώξας τὸν Χριστιανισμόν, προέτεινε τὴν ἴδρυσιν νέου φιλοσοφικοῦ θρησκευήματος ἐρειδομένου ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, κατὰ δὲ τὴν συνεδρίασιν τῆς 7ης Μαΐου 1794 ἐπρότεινεν εἰς τὴν Συνέλευσιν

νά καταδικασθῶσιν εἰς θάνατον οἱ ἀρνούμενοι τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ Ἑρβενισταί καὶ Δαντονισταί. Αἱ προτάσεις τοῦ δικτάτωρος ἐγένοντο δεχταί, ἀνεγνωρίσθη δὲ διὰ ψηφίσματος ἡ ὑπαρξίς τοῦ Ἄνωτάτου Ὅντος καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ φιλοσοφικὴ αὐτῆ θρησκεία ἐνεκαινίσθη διὰ νέας χύσεως αἵματος, καὶ μεγάλη ἐτελέσθη ἑορτῆ, καθ' ἣν ἀπεικονίσθη ἡ ἀθεία διὰ ἀνδρεικέλου ξοάνου πυρποληθέντος ὑπὸ τοῦ Ῥοβεσπιέρου, ὁ δὲ φιλοσοφικὸς λόγος ὑπὸ γυναικὸς ἀμφιβόλων ἡθῶν, ἐνώπιον τῆς ὁποίας προσήλθον ἐν εὐλαβείᾳ πάντα τὰ μέλη τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.

Ἄλλ' αἱ περὶ τῆς ὑπερκοσμίου ἀληθείας πεποιθήσεις δὲν ἐπιβάλλονται διὰ ψηφισμάτων οὐδ' ἐμπνέονται εἰς τοὺς λαοὺς διὰ τῶν ψυχρῶν τῆς διαλεκτικῆς θεωρημάτων. Ἀπονεκρώσαντες τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ ἀναβλύζον αἶσθημα καὶ ἀποξηράναντες τὴν οὐράνιον πηγὴν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἐξ ἧς κατέρχεται ἡ ἀρδεύουσα αὐτὸ δρόσος, μωταίως εἰργάζοντο ν' ἀντικαταστήσωσι διὰ τῶν φιλοσοφικῶν ἐρίδων καὶ ὑψηγοριῶν τὸ ἀπαστρέπτον φῶς τῆς αἰωνιότητος ἀπὸ τῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων. Παρελθουσῶν δὲ τῶν πρώτων τοῦ νεωτερισμοῦ συγκινήσεων ἐκ τε τῶν πανηγύρεων καὶ τῆς σφαγῆς τῶν ἐπὶ ἀθείᾳ καταδικασθέντων, τοῦ δὲ λαοῦ μὴ νοοῦντος τὰς γενομένας φιλοσοφικὰς διαλέξεις καὶ τὰς διακρίσεις μεταξὺ θετικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ θρησκευήματος, μωκτηρίζοντος δὲ τοὺς νέους διδασκάλους καὶ ῥήτορας τῶν μεταφυσικῶν θεωριῶν, εὐκόλως ἀνετράπησαν ὑπὸ τῶν μὴ σφαγέντων Ἑρβενιστῶν καὶ Δαντονιστῶν τὰ διδάγματα τῆς φιλοσοφικῆς θρησκείας, ὀδηγούμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ θηριώδους ἱατροῦ Μαρὰ παρέδωκαν εἰς τὴν λαιμητόμον τὸν Ῥοβεσπιέρον τὴν 8 Ἰουλίου 1794.

Οὕτω δὲ ἀπεπνίγη τὸ πείραμα τοῦ φιλοσοφικοῦ θεϊσμοῦ, ζοφερά δὲ νεφέλη ὑψουμένη ἀπὸ τοῦ καθημαγμένου ἐδάφους ἐπεσκοτίζε τὸ φῶς τοῦ χριστιανικοῦ ἀστέρος τοῦ διαφωτίσαντος τὴν ὁδὸν τῆς μεταπολιτεύσεως κατὰ τὰ πρῶτα αὐτῆς

γενναία καὶ ἐθνωφελῆ διαβήματα. Ἐκ τῶν μυρίων περιγραφῶν τῆς κοινωνικῆς κρίσεως καὶ ἀνηθικότητος, εἰς ἣν περιήλθον τὰ πλήθη τῆς ἀθείας, σὰς ἀναφέρω ὀλίγας λέξεις τοῦ δημοκρατικοῦ Ῥοζελῆ· «Τὴν τρομοκρατίαν καὶ τὴν χύσιν τοῦ αἵματος διεδέχθη ἡ ἀνηθικότης καὶ ἡ κτηνώδης ἀσέλγεια. Τοῦ δήμου τὸ ἔργον περατώθην διεδέξαντο αἱ παράφρονες ὀρχήσεις ἐπὶ τῶν τάφων τῶν θυμάτων, ὁ δὲ λαὸς παρεδόθη εἰς τὴν ἀσέλγειαν μετὰ τοσαύτης κτηνώδους λύσσης, μεθ' ὅσης θηριωδίας ἐπεδόθη εἰς τὴν χύσιν τοῦ αἵματος καὶ εἰς τὰ ἔργα τῆς ἐρημώσεως καὶ καταστροφῆς. Αἱ δημόσιαι αἰθουσαι ἐπληρώθησαν γυναικῶν, ἑλληνίδων τὸν ἱματισμόν, Ῥωμαίων τὴν κόμην καὶ σαβίνων τὴν γυμνότητα, ἀνδρῶν δὲ μεταμφιεσμένων διὰ τῶν ἱματίων τῶν πεσόντων ἐπὶ τῆς λαιμητόμου θυμάτων. Ὡς καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἐν τοῖς θεάμασι γλῶσσά των ἦτον ἀλλόκοτος, ἐκτεθλυμένη καὶ ἀσεβής. Ὑπὸ τὴν Συμβατικὴν Συνέλευσιν ἡ λαιμητόμος ὑπῆρξεν ὁ μέγας τῆς Κυβερνήσεως ὑπουργός, ὑπὸ δὲ τὸ Διευθυντήριον τὸ κάλλος. Ἐὰν ἔχης τὴν προστασίαν ὠραίας γυναικός, ἐκλεξον πᾶσαν τιμὴν καὶ πᾶσαν δημοσίαν θέσιν, ἀναδέχθητι τὰς προμηθείας τῶν στρατῶν καὶ ἄφες ἐλευθέρως τοὺς στρατιώτας ἀνυποδέχτους καὶ τὰ στρατιωτικὰ φαρμακεῖα ἀνευ φαρμάκων. Καλλοναὶ τινες ἴδρυσαν γραφεῖα χαρίτων, εἰς ἃ συνέρρευσαν μυθῶδη χρηματικὰ ποσά. Μὴ ζητήσης πλέον εἰς τὴν κοινωνίαν ἢ εἰς τὰς οἰκογενείας ἴχνος θεοσεβείας ἢ ἀρετῆς. Ἀθλιότητα ἢ ἡδονήν, πενίαν ἢ ἀσέλγειαν, ἰδοὺ τί θὰ ἴδῃς ὅπου καὶ ἂν στρέψῃς τὸ βλέμμα». Ἀπέναντι τοιαύτης ἀπαισίας τῶν δημοσίων ἠθῶν καταστάσεως ὁ Ταῖν λησμονῶν ὅσα ἄλλοτε ἐπρέσβευεν, ἀνεφώνησεν εἰς τὴν περὶ Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως συγγραφὴν του· «Ἀδύνατον ἀπέβαινεν εἰς τὴν Γαλλίαν ν' ἀνεγερθῆ ἀφ' ἑαυτῆς, ὡς ἦτον ἀδύνατον ν' ἀνιδρυθῆ αὐτομάτως ὁ ναὸς τῆς Θεοτόκου τῶν Παρισίων ἢ τοῦ ἁγίου Πέτρου τῆς Ῥώμης διὰ τῆς ἰλύος τῶν τριόδων καὶ τοῦ κοινοῦ τῶν ὁδῶν» (Ταῖν Γαλ. Ἐπαν. Βιβλ. Β').